

Sovyet Kürt dengbêjliği ve 2. Dünya Savaşı

DR. SEDAT ULUGANA

Kürdoloji'deki Sovyet etkisinin miladını Ereb Şemo'nun (Ereb Şami-lov) Şivanê Kurmanca isimli otobiyografik romanı oluşturur. Ereb'in Serhat Kurmancisi ile kaleme aldığı eser, aynı şekilde 20. yüzyılın ikinci çeyreğinde Serhat bölgesinden kaçıp Rus İmparatorluğu'na sığınan ve orada Sovyet sistemi ile tanışan Kürtlerin sosyal, ekonomik ve politik dönüşümlerinin güncesidir. Öyle ki, feodal bir yaşam tarzı sürdüren Kürt

kitleleri, kapitalizmi yaşama-
dan sosyalizme geçiş yaptılar.
Elbette bu ters sosyolojik dizi-
lim, söz konusu romanda derin
karşıtlıklar şeklinde ortaya
çıktı. Örneğin, hâlâ Elegez ci-
varında göçebe yaşam tarzını
sürdüren Kürt aşiretleri nez-
dinde sarsılmaz gibi görünen
otoriteleriyle ağalar ve şeyhler,
Sovyet sistemini kabullenmeye
yanaşmıyorlardı. Ve bu nokta-
da romanın yazarı Ereb Şemo,
"Kürtlerin Lenin'i" rolüne bü-
rünerek bu elit –kendi deyimi

ile "burjuva" – tabakaya karşı
savaş açıyordu. Ezidilerin ve
milliyetçi Ermenilerin hâlâ üye-
lerine methiyeler dizdiği meşhur
Cangir Ağa ve Şêx Xido gibi
birçok ağa ve şeyh, bizzat Ereb
Şemo tarafından yürütülen
kampanyalar sonucu Sibir-
ya'ya sürüldüler. Ereb, 1930'la-
rın ortasından 1970'lere kadar
yazdı. Kürtler nezdinde sos-
yolojik dönüşümün, sosyalist
bilincin ve komünist yaşam
tarzının yerleşmesini amaç
edinen eserlerinden biri de

*Hopo'dur. Bu romanında
daha ileri bir sü-
rece işaret edilir.*

Elegez yaylalarından
Ermenistan düzlüklerine
inen Kürt aşiretleri kolhoz-
lar kurmaya başlamışlardır.
Yerleşik yaşam biçimine uyum
sağlayan Kürtler, modernite
ile tanışmış, Sovyetik yaşam
tarzının öngördüğü komünist
kurumsallaşmayı tamamlamışlardır.
Karakterlerin son
derece idealize edildiği bu
romanların edebi kaygıdan
ziyade toplumsal kaygıları
söz konusu. İdealist karakter-
lerden biri olan Egîd, bir gün
kolhoz tarlasını sürerken kilam
söylemeye başlar. İkinci Dünya
Savaşı'nın bitmesinden sonra
'Kızılordu'dan terhis edilen

Egîd, "Şerê Wetaniyê"yi (Vatan Savaşı) dillendirmektedir:

Şerekî derketîye li welatê
Ewropayê, çem e ha bi çem e/
Qalekî li me qewimîye Varşo-
vayê Çemê Volgayê/Çem e ha
bi çem e/Eskerê faşista giran
e ser me da têye leme leme/
Heyfa min ringînî û teqînîya
topê nîne/Heyfa min tê wê
yekê/Hêsîrê belengazî, ser
berfê ye/Semendê bavê Tital,
mêrxasê dewletê kire gazî/
Wele nabe bile nabe alçaxîya
faşista komunîsta ra qe nabe!/
De hûn bavê min kiribin lê xin,
hev ra lê xin¹

Savaşın yıkımından dengbêjlere ulaşan...

Romadaki bu pasaj, aslında Sovyet sahasındaki Kürtlerin gelenekten pek de kopmadığının göstergesiydi. Ve daha da önemlisi kilamda geçen "Tital'in babası Semend" yani Semendê Elî Siyabendov (Samand Aliyeviç Siyabendov) gerçek bir figürdü. Ermeniler ve Kürtlerden oluşan, Ercişli General Nivar Saferyan komutasındaki 48. Ordu'da görev yapan Karslı bir binbaşydı. Siyabendov, II. Dünya Savaşı boyunca Batı Cephesi'nde, Nazilere karşı gösterdiği örnek performansından dolayı

1 Nehirlerle bezeli Avrupa'da bir savaş başladı/ Nehirlerle bezeli Varşova'da/Volga Nehri'nin civarında bir çatışma vuku buldu/Faşistlerin ordusu devasa sayısı ile üzerimize akıyor/Patlayan topların gümbürtüsüne üzülmem/Kar üstündeki esirlere esirlere acırım/Devletin kahramanı Tital'in babası Semend haykırdı: "Vallahi billahi kabul edilemez/ Faşistlerin Komünistlere yapmış olduğu alçaklık kabul edilmez/Babam olarsınız, vurun! hep birlikte vurun!"

Kudal bir yaşam tarzı sürdüren Kürt kitleleri, kapitalizmi yaşamadan sosyalizme geçiş yaptılar. Bu ters sosyolojik dizilim, Şivanê Kurmanca romanında derin karşıtlıklar şeklinde ortaya çıktı. Örneğin, hâlâ Elegez civarında göçebe yaşam tarzını sürdüren Kürt aşiretleri nezdinde sarsılmaz gibi görünen otoriteleriyle ağalar ve şeyhler, Sovyet sistemini kabullenmeye yanaşmıyorlardı. Ve bu noktada romanın yazarı Ereb Şemo, "Kürtlerin Lenin'i" rolüne bürünerek bu tabakaya karşı savaş açıyordu.

Yüksek Sovyet Prezidyumu'nca 'Sovyetler Birliği Kahramanı, Lenin Nişanı ve Altın Yıldız' madalyalarıyla ödüllendirilmişti.

Cephe gerisinde de Sovyet Kürtleri boş durmuyorlardı. Sovyet devlet arşivlerinde yazıldığına göre, savaşın başladığı yıllarda Ermenistan

Komünist Partisi Elegez Bölge Komitesi, olası Alman paraşütçü taarruzuna karşı Kürt köylülerini silahlaltına almış; "Elegez", "Talin" ve "Oktomberyan" isimli askeri birlikler kurarak binlerce Kürt gencini Kızıldordu saflarına katmıştı. Biri de Tıp Fakültesi'nden mezun S. K. Caferov'du. Caferov, Moskova savunmasında ağır yaralandığı halde, cephe gerisinde tıbbi yardım görevinden feragat etmeyerek, kısa bir süre sonra binbaşı rütbesine yükseltilmiş, bölgedeki sahra hastanesinin sorumlusu olmuştu. Savaşın başından sonuna kadar cephe hem er hem de subay olarak binlerce Kürt genci savaştı. Büyük bir kısmı da ya yaşamını yitirdi ya da sakat kaldı. Savaş, Sovyet Kürtleri nezdinde onulmaz yaralar açtı. Bölge Kürtlerinin kolektif hafızasına "Vatan Savaşı" olarak nakşedilen bu korkunç savaşa ait anlatılar, hikâyeler, rivayetler, ağıtların yakıldığı taziyelerin ve savaş gazilerinin müdavimi olduğu köy cemaat toplantılarının süzgecinden geçerek dengbêjlere ulaştı. Kaldı ki savaşa katılan ya da cephe gerisinde görev yapan Kürt askerlerin bir kısmı aynı zamanda da dengbêjdi zaten. Diyadinli Ahmedê Şewêş (Mirazî) de onlardan biriydi mesela.

'Kafirê German' diyen bir kilam

Savaşın sonra yayın hayatına başlayan Erivan Radyosu'nun Kürtçe servisinin haftalık yayınlarından birinde dengbêj Şibliyê Çaçan'ın sesinden bir kilamın hazin nağmesi yükseldi. Çaçan, kilamı bildiğimiz

dengbêjî bir tarzda söylüyordu ve söz kalıpları ile makamı kesinlikle klasik dengbêjliğe özgüydü. Ama örneğin, Kürtler bakımından İran ve Osmanlı için kullanılan "kafirê Ecem/Acem kafiri", "kafirê Romê" gibi söz kalıplarının yerini "kafirê German (Alman kafiri)" kalıbı almıştı. Söz kalıbı aynı ama içerik farklıydı. Sovyet sınırları dışındaki Kürtler, belki de ilk defa bir dengbêj kılamında "Sovyet", "Gêrman" kelimelerinin geçtiğine şahit oluyorlardı ve sadece ismen bildikleri Almanların Kürtler ile ne alıp veremediklerini de anlamamışlardı. Hem "yurt" mefhumu da Kürtler için bu sefer

Kürdistan'dan daha da doğuya kaymıştı. 'Yurt'tan kastedilen, SSCB'nin devasa coğrafyasıydı. Sovyet kimliğinin öne çıkarıldığı kılamda "Kurmanc" tanımı üzerinden Kürtlük vurgusunun yapılması ise her şeye rağmen Sovyet sahasında da milliyetçi bir söylemin varlığına işaret ediyordu:

Bavo hewar e, xweyayo hewar e/Hewareke çi giran e/Şerê dewleta Sovyêtê û kafir Gêrman e/Kafirê Gêrman dinya hilda hate ser me/Heylê bavo erdê Ûrisêtê dinhêrim çem û kanî/Kafirê Gêrman top û cebilxanê xwe anî lê danî/Serekê dewleta Sovyêtê kire gazî/Go: "geli birano gur

gumanê min nagîje vî şerî/De Kafirê Gêrman niha da welatê me bike kafirstanî/Bavo şer e oy oy oy, xweyayo şer e oy oy oy/Bavo hewar e, xweyayo hewar e/Hewareke çi giran e/Şerê dewleta Sovyêtê û kafir Gêrman e/Heyla bavo erdê Ûrisêtê dinhêrim li vî tavî/Kafirê Gêrman şerekî li me re daniye bi xîlefî/Mîna gurekî devxwîn ber welatê me dihatî/Semendê Sîyabend li meydanê kire gazî/Go: "Gelî birano çê bibe çê bixebite/Hatin çûyîna kafirê Gêrman li ser welatê me bikin xalî"/(...)Bavo helane Xweyayo helane/Helaneke çi giran e/Şerê dewleta Sovyêtê û kafir Gêrman e/Heyla bavo Semendê Sîyabend serkarê ordîyeke giran e/ljar qeleçiyê berê xwe daye li kuyê lê ferman e/Bi dijmin ra dikir qêrîn mîtanî şeran e/Xwedê ve eyan e bi quriniya bavê Sîmên ra teyra xwe dida serê çîya ne/Kafirê Gêrman top û cebilxanê xwe dihîşt direviyane/Digotin: "eva quriniya Semendê Sîyabend kurê Kurmancan e/Erê vê meydanê aniye koka dijminan e/Evqado de tu lêxe kekê Tîtal de tu lêxe/Revê li dijmin xe/Nav û dengê welatê me li rûbarê dinê xe/(...)Bavo mizgîn e, Xweyayo mizgîn e/Mizgînike xêr û xweşî ye/Heyla bavo eva caveke xêrê bide nehîya elegezê, gundê Sengerê ye/Gelî bêjin mizgînîkî bidin dayka Xanê ye/De bêjin Semendê te yê şerê giran da/Bûye mêrxasê dewleta Sovyêtê ye/ Evqado de tu lêxe kekê Tîtal de tu lêxe/Revê li dijmin xe/Nav û dengê welatê me li rûbarê dowlê dinê xe¹

¹ Babam seferberlik çağrısıdır/efendim seferberlik çağrısıdır/elzem bir seferberlik çağrısıdır/Sovyet

Zahiro'nun 'Almanya'da gördüğüdür

Velhasıl, 1990'ların başında Sovyet sistemi tamamen çöktü.

devleti ile kafir Alman'ın muharebesidir/Alman kafiri dünyayı zapt etti şimdi de üzerimize yürüyor/Ah babam Urus ülkesini seyrediyorum da hep nehir ve pınar/Kafir Alman top ve cephanesini getirip oraya konuşlandırdı/Sovyet lideri çağrıda bulundu, dedi ki/"Ey kardeşler bu savaşı biz istemedik/Lakin Alman kafiri yurdumuza kafirlik derecesinde zulmediyor"/Babam savaştır oy oy oy, efendim savaştır oy oy oy/Babam seferberlik çağrısıdır, efendim seferberlik çağrısıdır/elzem bir seferberlik çağrısıdır/Sovyet devleti ile kafir Alman'ın muharebesidir/Ah babam şu gündüz gözü ile Urus ülkesini seyrediyorum/Alman kafiri yok yere bize bir savaş açtı/Kana susamış bir kurt gibi yurdumuza yönelmiş/Semendê Siyabend meydanın ortasında bağırdı/dediki: "Ey kardeşler ne olursa olsun/Alman kafirinin yurdumuza ayak basmasına izin vermeyin" (...)Babam akındır, efendim akındır/Ne kadar da elzem bir akındır/Sovyet devleti ile kafir Alman'ın muharebesidir/Semendê Siyabend büyük bir ordunun komutanıdır/Nerede tehlike varsa bu vatan savunucusu oraya yönelmektedir/Düşmanın üstüne aslanlar gibi kükrüyor/Allah'a ayandır ki Sêmen'in babasının kükremesi ile kuşlar dağ doruklarına konardı/Diyorlardı ki: "Bu kükreme Kürt oğlu Semendê Siyabende aittir/er meydanında düşmanın kökünü kazıttı"/vur kıymetlim vur, Titalin ağabeyi sen vur/Düşmanı kaçirt/Yurdumuzun ismini cihana duyur/ (...)Babam müjdedir, efendim müjdedir/Hayır ve esenliğin müjdesidir/Hey babam mutlu müjdeyi Elegez nahiyesine bağlı Sengerê köyüne verin/ Xanê anaya müjdeyi verin ve deyin ki/"Senin Semend'in bu çetin savaşta Sovyet devletinin kahramanı oldu"/Kıymetlim vur, Tital'in ağabeyi sen vur/Düşmanı kaçirt/Ve yurdumuzun ismini cihandaki ülkelere duyur.

Dengbêj Zahiro

Sovyet Kürtleri de müstakbel kapitalizm ile yaklaşık bir asır sonra nihayet tanışıp sözüm ona 'sosyolojik evrimlerini' tamamladılar! Böylece "Vatan Savaşı" da nostaljik bir fona dönüştü. Kürtler "yurt" diye adettikleri Sovyetlerden sürüldüler. Daha da önemlisi binlerce evlatlarını onlardan alan Almanya sonunda birliğini tekrar sağladı ve ekonomik hamlelerle bütün dünyayı etkiledi. On binlerce Kürt Avrupa'ya göç etti. Bunların önemli bir kısmı da bir zamanlar ismini Erivan Radyosu'ndaki savaş temalı kilamda duydukları Almanya'ya yerleşti. Tarihin ironisi midir, bilinmez, bir gün Dengbêj Zahiro da Almanya'nın yolunu tutup halini ahvalini sormaya gitti. Almanya değişmişti, savaş yoktu. Ülke açılıp saçılmıştı. Hem Almanların "faşistliklerinden" de eser kalmamıştı. Öyle ki Zahiro'nun

dikkatini sadece sarı saçlı ve mavi gözlü Alman kadınlar çekti! Türkiye'ye döndüğünde, dostları ve ahbabları başına üşüştüler. Almanya'ya dair onca sorudan sonra, Zahiro usulca teybin kayıt düğmesine bastı ve elini kulağına atarak "Alman" tabirini "kafir" tahkiriminden vazgeçmeden ve fakat son derece apolitize ederek kilamına başladı. O kilam birkaç gün sonra Kürdistan'ın kasaba kahvelerinde, köy evlerinde yankılandı:

Lolo kuro ez çûme Almanyaya şewitî/Lo dar û bî ne he wayê eman eman/Heyla ez ê bala xwe bidime gelo qîzê vî kafirî/Temam çar u çûr in çav hêşîn in/eman eman Alamanya...¹

¹ Kalkıp yakılasıca Almanya'ya gitim/Her tarafı ağaç ve süğütler ile doludur/Baktım da bu kâfirin kızlarına/Tamamı sapsarı ve mavi gözlüydüler/Aman aman Alamanya...